

ВПЛИВ НАРОДНОЇ МУЗИКИ НА МОРАЛЬНО-ЕСТЕТИЧНЕ ВИХОВАННЯ ШКОЛЯРІВ

Галина ДІДИЧ (Кіровоград)

Постановка проблеми. В останні роки в Україні розробляється принципово новий підхід до проблеми розвитку особистості у площині парадигми гуманізації освіти. На відміну від традиційної освіти, яка недостатньо актуалізувала морально-етичний та естетичний складники виховання, гуманістично-орієнтована освіта веде до розкриття сутнісних якостей

людини, її внутрішнього багатства та творчого потенціалу.

У процесі багатовікової життєвої практики українського народу викристалізувались провідні принципи морально-естетичного виховання дітей засобами українського музичного фольклору, що репрезентують сукупність основних смислово-ціннісних

положень і визначають принципове спрямування, зміст, організацію виховних дій.

Ідею морально-естетичного виховання на основі народності з використанням різноманітних творів фольклору відстоювали видатні педагоги, письменники, прогресивні діячі освіти та мистецтва. Це – Х. Алчевська, Б.Грінченко, М.Драгоманов, О.Духнович, В.Карамзін, М.Костомаров, І.Котляревський, М.Максимович, Г.Сковорода, Л.Українка, І.Франко та ін. Високо цінували роль народної творчості в морально-естетичному вихованні учнів П.Блонський, А.Макаренко, В.Сухомлинський, К.Ушинський.

Теоретичні основи формування морально-естетичних почуттів та високогуманної особистості в шкільному віці розкриті в працях психологів (Л.Божович, Л.Виготський, В.Ільїн, О.Киричук, Г.Костюк), педагогів (В.Галузинський, Є.Кузнецов, О.Матвієнко, І.Мар'єнко, О.Савченко, Ю.Сокольников та ін.).

Особливості формування емоційно-почуттєвої сфери школярів досліджують українські вчені-педагоги В.Киричок, В.Клименко, О.Кононко, К.Чорна та ін.

Ідеї щодо морально-естетичного виховання дітей на засадах народної педагогіки, українського фольклору представлені у роботах О.Воропая, Г.Довженок, П.Ігнатенка, В.Ликова, Т.Мацейків, Н.Миропольської, В.Поплужного, Ю.Руденка, Н.Сивачук, В.Скуратівського, М.Стельмаховича, Є.Сявако та ін.

Як стверджували дослідники В.Даль, В.Сухомлинський, М.Чумарна, за допомогою музичного фольклору у дитини формуються морально-естетичні почуття. Її потенціал містить у собі джерело моралі і водночас є народним засобом виховання. На жаль сфера морально-естетичного виховання на даному етапі реформування освіти не в повному обсязі забезпечена методичною та педагогічною літературою, хоча до цього питання зверталось багато видатних учених.

Мета дослідження полягає в аналізі стану проблеми впливу народної музики на морально-естетичне виховання школярів у психолого-педагогічній теорії та виховній практиці.

Аналіз матеріалів з проблеми дослідження. Моральне виховання школярів засобами української народної музики – невід'ємна частина національного виховання, визначальним чинником якого є успадкування підростаючим поколінням багатства духовної скарбниці народу, його самобутньої ментальності. Моральне виховання в етнопедагогіці та практиці тісно пов'язане з естетичним. Саме в народних творах знаходимо переплетіння почуттєвого (емоційного) та словесного (раціонально-логічного) впливів на дитину. Люди, особливо діти, включені в

систему народно-пісенної традиції, обрядів і звичаїв, виховуються у відповідності з внутрішніми їхніми потребами непомітно, природно й просто.

Високо цінували усну народну творчість як важливий фактор виховання і всебічного розвитку особистості відомі діячі української культури Г.Сковорода, Т.Шевченко, І.Франко, Л.Українка та ін. Вагомий вклад у теорію і практику морально-естетичного виховання засобами музичного мистецтва внесли М.Лисенко, Б.Яворський, М.Леонтович, Я.Степовий, П.Козицький та інші, які вважали народну музику ефективним морально-виховним засобом та засобом загальноестетичного розвитку особистості, її залучення до мистецтва і дійсності.

Велика увага вихованню моральних якостей особистості у зв'язку з естетичними надана сучасними філософами (І.А.Зязюн, М.С.Каган та ін.), психологами (Б.Г.Анан'єв, Л.С.Виготський, Г.С.Костюк, О.М.Леонтьєв, С.Л.Рубінштейн, С.Г.Якобсон та ін.), педагогами (В.А.Сухомлинський, М.А.Верб, І.Ф.Харламов, Т.І.Цвєлих, Г.І.Щукіна та ін.).

За останні десятиліття проведена значна дослідницька робота з проблеми єдності морального та естетичного виховання, як у філософії (А.І.Буров, М.С.Каган, В.І.Толстих), так і в педагогіці (Н.К.Гончаров, І.С.Мар'єнко, А.О.Пінт, В.О.Сухомлинський).

У працях Н.А.Ветлугіної [3], М.Я.Басова [2], Л.С.Виготського [4], Н.С.Лейтеса [7] та інших доведено, що риси духовного світу дитини формуються в молодшому шкільному віці. Саме в цей період життя дитина засвоює основи систематичних знань, формується її характер, воля, світогляд, ідеали, моральні погляди та переконання.

Водночас саме школа покликана сформувати особистість майбутнього громадянина, готового правильно співвіднести цінності й ідеали навколишнього світу. Готуючи дітей до життя, праці, вчителі вчать їх бути скромними, чесними, принциповими, любити свою Батьківщину, відчувати гордість за свою націю і поважати інші нації і народи, вміти трудитись, бути добрим, турботливим по відношенню до людей. Всі ці та інші моральні якості характеризують морально виховану людину. На виховання такої особистості і спрямована спеціальна виховна діяльність школи. Вільчанська Р.В. [5, 14] висуває основні, на нашу думку, завдання морального виховання, які можуть бути розв'язані засобами музики у роботі з учнями:

– розширювати, поглиблювати і систематизувати знання дітей про моральні норми і правила культурної поведінки, прийняті в суспільстві;

– викликати у школярів активне бажання культурно поводитися, дотримуватися правил для учнів та інших морально-етичних норм, виробляти негативне, неприязне ставлення до антигромадських виявів у навколишньому житті;

– формувати практичні вміння і навички, звички культурної поведінки, турботливого ставлення до оточуючих людей, до природи, до громадського майна;

– розвивати вміння школярів справедливо оцінювати свої і чужі вчинки, узагальнювати і нагромаджувати досвід моральної поведінки;

– формувати відповідальне ставлення до своєї праці, наполегливість та досконалість в роботі, дисциплінованість;

– формувати вміння та навички жити й трудитись в колективі, працювати в повну міру сил і вважати це справою честі та обов'язку;

– виховувати любов до рідного краю, людей які живуть у ньому, повагу до своєї нації та всіх інших.

Метою естетичного виховання є формування духовно багатой людини, яка глибоко розуміє твори мистецтва, має високо розвинуті естетичні смаки, відчуває красу навколишнього світу і прагне до творчого перетворення дійсності за законами прекрасного. Отже, естетичне ставлення до світу передбачає насамперед збудження позитивних почуттів у дитини, які поступово трансформуються у властивості особистості. Це характерно для молодшого шкільного віку, у період активного розвитку мислення. Урок музики покликаний виховувати музичну культуру учнів, як необхідну частину їхньої духовної культури.

Для всебічного розвитку дуже важливе формування особистості в морально-естетичному напрямку, активізація як розумової діяльності, так і естетичної чутливості.

Специфічну функцію в здійсненні глибинних особистісних зв'язків моральних та естетичних впливів виконує музика. Саме музична культура особистості уявляється тим перетином морального та естетичного її розвитку, який зливається в цілісні морально-естетичні якості.

Л.Б.Дробатюк [6] розкриває поняття «музична культура», як єдність двох складових частин:

а) морально-естетичне почуття і переконання, музичні смаки і потреби;

б) знання, навички, вміння без яких неможливе засвоєння музичного мистецтва (сприйняття, виконання); музичні творчі здібності, які визначають успіх музичної діяльності.

Отже, музична діяльність створює необхідні умови для формування моральних якостей

особистості дитини, закладає початкові основи загальної культури майбутньої людини.

Морально-виховні можливості музики вперше були усвідомлені і привернули до себе увагу суспільства багато віків тому. Ще в древньому Китаї музика називалась «благоуханним цветом добродетели» і була важливим і могутнім засобом виховання громадян держави.

Вже у давні часи було відмічено, що музика, і насамперед її основні компоненти – мелодія і ритм, лад і темп змінюють настрій людини, перебудовують її внутрішній стан. В класичній Греції музика сприймалась як триєдність «музичних мистецтв» – поезії, танцю і особливо музики, яка вважалась одним і з наймогутніших засобів впливу на духовний світ людини.

Однією з важливих умов успішного розвитку моральних почуттів школяра є створення дорослими естетичної обстановки навколо неї. На це багаторазово вказував Е.А.Аркін, підкреслюючи, що дитина повинна віддаватись радості із всією дитячою безпосередністю [1].

Необхідно звертати увагу школярів саме на ті сторони дійсності, які укріплювали б в них віру в перевагу добра і справедливості. Саме музика, морально-естетичне виховання засобами музики і допомагає розв'язати ці завдання. Адже музика створює атмосферу добра, радості, співпереживання, підіймає настрій, є тим стимулятором активності, який найефективніше може бути використаний у навчанні та вихованні.

Народна пісня, що пережила віки, є основою усієї української культури. Це неоціненна класична спадщина, яку потрібно дбайливо зберігати і розвивати. Українській народній пісні властиві багатство слова, мелодика, точність слововживання, емоційність, історична достовірність. У пісні розкривається душа народу, характер, його естетичні смаки, моральні переконання, ставлення до об'єктивної дійсності і суспільних явищ. Пісня надзвичайно вагома частка світогляду народу, його освіченості, моралі. Тисячі народних пісень, які дістались нам у спадщину – це результат творчості багатьох поколінь народу, про якого видатний російський композитор П.І.Чайковський сказав, що бувають щасливими обдаровані натури. Я ж бачив народ, народ-музикант – це українці [8, 59]. Саме це спонукує школярів за допомогою вчителів пізнавати і цінувати пісню як невичерпне джерело народної педагогіки. Обробки народних пісень українських композиторів, пронесені через роки, нині є цінним знаряддям духовного відродження. Використання їх значною мірою

впливатиме на світоглядне моральне та естетичне виховання підростаючого покоління.

Процеси становлення освіти і виховання в Україні породжують нові умови розвитку національної культури, зокрема українського музичного фольклору як її джерела. Будучи важливим засобом надбання й передачі соціального досвіду, народна музика входить сьогодні у всі сфери виховної роботи, збагачуючи особистість емоційно-оцінним ставленням, викликаючи потребу до художньо-творчої діяльності.

Безпосереднє знайомство школярів з народною творчістю, спостереження за її живим побутуванням надзвичайно збагачують творчу фантазію, розвивають уяву, сприяють вихованню національної самосвідомості та патріотичних почуттів. Твори народного мистецтва вчать бачити красу рідної землі, виховують повагу до людей, які створюють її матеріальні й духовні цінності.

Видатні діячі українського народу у фольклорі, а саме у народній пісні, вбачали виховний потенціал. Г.С.Сковорода, І.П.Котляревський, А.В.Духнович, наголошували на необхідності використання фольклору – одного з впливових засобів морального та естетичного становлення молоді. Високо цінував народну творчість як педагогічний розум і виховний засіб трудового народу І.Я.Франко. Він цікавився як народними піснями, так і переказами, легендами, звичаями тощо. Народні пісні та думи І.Я.Франко називав одним з найцінніших наших національних надбань і одним із предметів оправданої нашої гордості. Надзвичайно важливі положення, які мають значний вплив на подальшу розробку проблеми морально-естетичного виховання засобами народної пісні, черпаємо з творчої спадщини Л.Українки.

Музично-пісенна спадщина українського народу високохудожня за змістом, глибокоемоційна і різнобічна за засобами виразності, здатна викликати співпереживання, радість і смуток, гнів і непримиренність. Тому українську народну музику потрібно розглядати не тільки як джерело емоційної насолоди, але і як засіб естетичного і морального виховання. Будь-який високохудожній твір являє собою нероздільну єдність двох начал – естетичного і морального. Гуманність, працелюбність, доброта, увага до людей, любов до Батьківщини, до рідного дому, до природи – це якості які головним чином є почуттями.

Висока художність і доступність надають українській народній музиці великого педагогічного значення. Найкращі її зразки допомагають виховувати в особистості високі моральні, естетичні, світоглядні, художньо-естетичні якості, розвивати інтерес до самого музичного фольклору, художній смак, фантазію,

природні обдарування, формують музично-педагогічну освіту. Володіючи важливими виховними якостями, високою художністю і простотою, народна пісня легко сприймається і засвоюється найбільш повноцінно у педагогічному розумінні, впливає на формування професійно-педагогічного інтересу вчителів музики та естетичного інтересу школярів.

Таким чином, народна пісня слугує ефективним засобом морально-естетичного виховання особистості. Нею передаються моральні, соціальні, світоглядні позиції, тому вона завжди виконувала виховні функції.

Основними компонентами педагогічного потенціалу української народної музики є інтонаційна особливість, наспівність, простота мелодії і ритмічної структури, виразність і багатство мелодії, гармонії, тісний зв'язок поетичного і музичного текстів, глибока емоційність, достовірність, глибокий виклад думки, поетичність, чистота образу, глибокий високохудожній і правдивий зміст, відбиття історії життя народу, його думок, почуттів.

Отже можна зробити **висновок**, що музичне виховання на матеріалі фольклору завжди було і є одним з найпотужніших засобів морально-естетичного виховання, оскільки сила впливу народної музики на людину випробувана століттями.

БІБЛІОГРАФІЯ

1. Аркин Э.А. Ребенок в дошкольные годы / Э.А.Аркин. – М., 1968.
2. Басов М.Я. Методика психологических наблюдений за детьми: Избранные психические произведения / М.Я.Басов. – М.: Педагогика, 1975. – С. 16 – 78.
3. Ветлугіна Н.О. Виховання естетичного ставлення дітей до музичної діяльності / Н.О.Ветлугіна. – К.: Музична Україна, 1986.
4. Выготский Л.С. Детская психология: Собрание сочинений в 6-и т. – М., 1984. – Т. 4.
5. Вільчанська Р.В. Морально-етичне виховання дітей засобами музики / Р.В.Вільчанська. – К., 1984. – С. 14.
6. Дробатюк Л.Б. Взаємозв'язок музики і слова у формуванні естетичних почуттів / Л.Б.Дробатюк. – К., 1995.
7. Лейтес Н.С. Умственные способности и возраст / Н.С.Лейтес. – М.: Педагогика, 1971. – 278 с.
8. Чайковский П.И. О народном и национальном элементе в музыке / П.И.Чайковский. – М., 1952. – С. 59.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

Дідич Галина Степанівна – кандидат педагогічних наук, професор кафедри музично-теоретичних та інструментальних дисциплін Кіровоградського державного педагогічного університету імені Володимира Винниченка.

Коло наукових інтересів: професійна підготовка вчителя музики, сприймання музики як педагогічна проблема, художньо-естетичне виховання підростаючого покоління.